

SECTION 1. SLAVIC LANGUAGES

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-431-3-1>

SOCIOLEM: MODERN ASPECTS IN THE INTERPRETATION OF THE TERM

СОЦІОЛЕМА: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТРАКТУВАННЯ ТЕРМІНА

Vydaichuk T. L.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Language
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan
University
Kyiv, Ukraine*

Видайчук Т. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Сучасна мовна практика і мовна поведінка українців потребує ретельного вивчення і з позицій соціолінгвістики, і з позицій комунікативної лінгвістики. Особливо актуально проблема постала у часи повномасштабної збройної російської агресії проти України, коли значна частина українців відмовилася від пострадянської практики вживання мови ворога.

За даними Шостого загальнонаціонального опитування, проведеного соціальною групою «Рейтинг» у березні 2022 року, українську рідною вважають 76% українців, абсолютна більшість – 83% за те, щоб українська і далі була єдиною державною мовою. Дані свідчать, що рівень мовної самоідентифікації українців доволі високий, проте перехід з російської на українську у побуті для багатьох із них був спричинений відвертою збройною агресією, хоча й відбувався доволі еволюційно [4]. Опитування, проведене на початку 2023 року у Києві у застосунку «Київ Цифровий», показало, що 33,3% жителів столиці перейшли на українську мову спілкування під час війни; серед опитаних 86,3% вважають українську рідною; більшість опитаних (79,2%) підтвердили, що українське мовне середовище допомагає почати спілкуватися українською [3]. Бачимо, що мовна спільнота українців, мовний колектив міста Києва зокрема, змінюють моделі мовної поведінки. Уважне і ретельне вивчення таких змін допоможе вибудувати продуману мовну політику.

З огляду на актуальність питання, лінгвістична наука потребує уточнення наукового апарату і осучаснення теоретичних підходів, що можуть бути застосовані при дослідження мовної поведінки великих і малих мовних колективів. Уважаємо потрібним обговорити необхідність нових аспектів у трактуванні окремих соціолінгвістичних термінів з урахуванням методології та епістеміології сучасної соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики та політичної лінгвістики.

Одним із основних у сучасній соціолінгвістиці є поняття, що окреслюється терміном *мовне суспільство* – «сукупність людей, об'єднаних спільними соціальними, економічними, політичними, культурними зв'язками, які здійснюють у повсякденному житті безпосередні та опосередковані контакти один з одним та з іншими соціальними інститутами за допомогою однієї або різних мов, поширених у цій сукупності» [2, с. 21]. Такою сукупністю може бути народ, нація, будь-який колектив, наприклад, кияни. А. Загнітко та І. Курдейко пропонують найменший мовний колектив у такому випадку окреслювати терміном *соціолема*. «*Соціолема* – певне корпоративне, відносно відокремлене мовне співтовариство, яке завдяки безпосередньому контактуванню використовує певну мову або діалект» [2, с. 21]. Цей колектив визначає функціонування і розвиток мови у своєму середовищі, засвоює або відкидає варіанти мовної практики.

Ми вже презентували дослідження, у якому розуміли прогресивно налаштоване середовище киян як соціолему; вивчали ідеологічні, політичні, національні, освітні та наукові процеси, які сприяли вибору цим мовним колективом української мови як мови освіти у Києві на початку ХХ століття [1]. Проте сучасна лінгвістика вимагає поглиблення розуміння процесів, які відбуваються у мовних колективах, а відтак розширеного тлумачення *соціолеми*.

Послідовно термін *соціолема*, як вдалося встановити, у європейській лінгвістиці став живити Е. Мунтеану (E. Munteanu) у праці «*Studii de lexicologie biblică*» у 1995 році. Фокус його наукової праці припав на лексичні інтерференції романських і класичних мов, що виникли у релігійних перекладах. Згаданим терміном дослідник окреслював мовний колектив, який сприймає перекладений текст [7].

Г. Лугну-Бедєа (G. Lungu-Bedea) активно застосовує термін у перекладознавстві. На переконання дослідниці, *соціолема* – дискурсивна одиниця, через яку мовець виявляє свою приналежність до певної соціальної, релігійної чи національної спільноти. Відбувається це «під тиском» різного роду обставин, конкретних комунікативних ситуацій, професійних чи ієрархічних стосунків [6, с. 134–135]. Трактування соціолеми румунською лінгвісткою видається нам ширшим, адже залучені, окрім соціальних, ще й комунікативні параметри.

Французький соціолог П. Бурдьє (P. Bourdieu) мовний колектив аналізує з позицій економічних та політичних. Він уводить такі поняття, як «лінгвістичний ринок» та «власники лінгвістичного капіталу» [5].

Лінгвістичний ринок будемо розуміти як усі можливі і доступні форми існування мови/мов (літературна мова, загальнонародна мова, територіальний діалект/діалекти, соціолекти, нелітературні форми, іноземна мова) на окремому просторі у визначений час. *Власники лінгвістичного капіталу* визначають закони ціноутворення на лінгвістичному ринку (цінність, релевантність тієї чи іншої форми мови або виявів мовної практики); через систему законів, протекцій або санкцій вони забезпечують «легітимізацію» побутування мов/мови/мовних одиниць; водночас власники лінгвістичного капіталу є членами мовного колективу – конкретної соціолеми. П. Бурдьє говорить про феномен символічної влади у власників лінгвістичного капіталу, адже вони «напрямую дотичні до "конструювання буття" мовного колективу через мову» [5, с. 170].

Об'єднавши соціальні, комунікативні, історичні та політичні параметри, можна констатувати наявність реальних і потенційних соціолем.

Реальна соціолема – мовний колектив, комунікація в якому здійснюється однією історично успадкованою мовою, незалежно від соціальних параметрів членів мовної спільноти, географії походження, тривалості залучення до колективу.

Потенційна соціолема – мовний колектив, що історично успадкував спільну мову, але з різних причин (соціальних, політичних, економічних) не використовує її.

Апробувати класифікацію соціолем плануємо при реалізації наукової теми кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Динаміка мовної ситуації в місті Києві: соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, прагматичний, лінгводидактичний аспекти» (реєстраційний номер 01234102433), зокрема шляхом становлення характеристик реальної і потенційної соціолеми Києва в окремі історичні періоди.

З огляду на вищесказане вважаємо, що під терміном *соціолема* варто розуміти *корпоративне, відносно відокремлене від інших, добре структуроване мовне співтовариство, члени якого використовують певну форму мови з метою безпосередньої та опосередкованої комунікації, соціалізації, самоідентифікації, визначають функціонування і розвиток своєї мови, усвідомлюють її історію, мають стосовно неї права та обов'язки.*

Література:

1. Видайчук Т. Історія української мови у вимірах освітнього процесу початку ХХ століття. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2021. Вип. 7. С. 50–67.
2. Загнітко А., Кудрейко І. Соціолінгвістика: предметно-понятійний апарат. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2009. Вип. 46. Ч. 1. С. 16–25.
3. У столиці презентували результати опитування щодо використання української мови, яке провели у застосунку «Київ Цифровий» // Офіційний портал Києва. Київська міська рада. Київська міська державна адміністрація. URL: [https://kyivcity.gov.ua/news/u_stolitsi_prezentovali_rezultati_opituvannya_schodo_vikoristannya_ukranksko_movi_yake_proveli_u_zastosunku_kiv_tsifrovij/#::~:~:text \(дата звернення: 10.03.2024\)](https://kyivcity.gov.ua/news/u_stolitsi_prezentovali_rezultati_opituvannya_schodo_vikoristannya_ukranksko_movi_yake_proveli_u_zastosunku_kiv_tsifrovij/#::~:~:text=(дата%20звернення:10.03.2024).).
4. Шосте загальнонаціональне опитування: Мовне питання в Україні (19 березня 2022 року. Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html?fbclid=IwAR1YP1-8cUbeG6cQpSIbU-3SfOccEVkNXtG3CwlbT-yekEe19N4F2uvF41Y (дата звернення: 10.03.2024).
5. Bourdieu P. *The Production and Reproduction of Legitimate Language. – Language and Symbolic Power*. Cambridge : Harvard University Press. 1991. 291 p.
6. Lungu-Bedea G. *Mic dictionar de termini utilizati in teoria practica sididactica traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest. 2012. 221 s.
7. Munteanu E. *Studii de lexicologie biblică*. Editura Universității «Al. I. Cuza». 1995. 373 s.